

We vernemen, dat de Nationale Bank de mogelijkheid onderzoekt het Geeraert Duivelsteen aan te kopen om de bank te vergroten. Hierbij wensen we twee bemerkingen te maken.

Het Geeraert Duivelsteen is een geklasseerd gebouw en behoort aan het Gents en het Belgisch kunstpatrimonium. In de huidige toestand is het gebouw niet bruikbaar voor een bank, noch voor kantoorruimten noch als bergplaats. Indien de Nationale Bank het Geeraert Duivelsteen aankoopt, zal de Bank er in één maal, maar vermoedelijk geleidelijk, een aantal werken doen uitvoeren, die de gaafheid van het gebouw schaden. We weten bij ervaring, dat openbare en parastale dienstig machtig genoeg zijn om een K.B. te laten wijzigen. Zo zou uiteindelijk het gebouw verloren gaan voor de cultuurgemeenschap.

Nog een ander punt vraagt onze aandacht. Waarheen in dit geval met het rijksarchief? We kennen de traagheid, waarmede in ons land de noodzakelijke werken voor cultuurbehoud en voor cultuurverspreiding worden uitgevoerd; meestal zoekt men een tijdelijke en gemakkelijke oplossing, die echter dikwijls toch definitief wordt. We vrezen, dat het Rijksarchief zou overgebracht worden naar Beveren-Waaz, waar in een oud gebouw reeds het modern archief is ondergebracht. Zo iets is onaanvaardbaar. Gent is een universiteitsstad; Gent is centraal gelegen in Oost-Vlaanderen en door iedereen gemakkelijk bereikbaar. Het kan niet zijn, dat het Rijksarchief in een uithoek van de provincie wordt "verborgen". Integendeel, we durven de wens uitdrukken, dat het archief te Beveren-Waas opnieuw naar Gent zou worden gebracht, en dit omdat het onderzoek van de geschiedenis van de 19e eeuw thans een ruime belangstelling geniet.

Voor professoren, studenten, historici en personen, die belangstellen in lokale geschiedenis, is het praktisch onmogelijk te gaan werken te Beveren-Waas.

We zijn er van overtuigd, dat onze oproep weerklink zal vinden bij de Gentse bevolking. Het Rijksarchief valt echter onder de bevoegdheid van het Ministerie voor Nationale Opvoeding. We hopen, dat het Stadsbestuur van Gent en de Universiteit zullen tussenkomen, om met hun moreel gezag een ware daad van vandalisme te verhinderen. We durven ook rekenen op de vice-eerste minister W. De Clercq, op minister E. Anseele en op de Gentse parlementairen om met hun steun het behoud van een deel van het Gentse kunst- en cultuurpatrimonium te verzekeren.

Voor de Nationale Bank moet het niet zo moeilijk zijn een andere en betere oplossing te vinden voor haar probleem; ook het overbrengen van het archief van Beveren-Waas naar Gent moet met goede wil oplosbaar zijn.

De Ere-Voorzitter,
Dr. Paul Rogghé

De Secretaris,
M. Steels

De Voorzitter,
G. Hebbelynck

DE KANTWERKSCHOLEN IN OOST-VLAANDEREN EN
TE GENT IN DE 19E EEUW.

TWEEDE DEEL.

Onderzoeken we nu nader de toestand van de kantwerkscholen te Gent.

Volgens de verslagen van de politie-commissarissen waren te Gent in juli 1855 de volgende kantwerkscholen: (1)

Wijk	Aantal scholen	Aantal leerlingen
1	3	32
2	7	242
3	9	221
4	5	43
5	5	94
Totaal	29	632

Deze lijsten zijn echter onvolledig.

Dokter Van Coetsem maakt in zijn verslag de volgende bemerkingen:

- a) school Elyse Velden: gehouden door de Grijsse Zusters voor het aanleren van handwerk en onderwijs. De zaal is niet in verhouding voor 150 kinderen, "qui y sont pressés les uns contre les autres". (141 m² oppervlakte)
- b) in de kantwerkschool Ykstraat is er slechts 13,32 m² voor 16 leerlingen en de meesteres.
- c) In de kantwerkschool Holstraat is het nog erger: hier beschikken 35 meisjes en drie meesteressen slechts over 17,76 m².

Daarna doet Dokter Van Coetsem de volgende voorstellen:

- a) de overbevolking in de kantwerkscholen Holstraat, Ykstraat en Elyse Velden beperken
- b) voorschrijven, dat in al de kantwerkscholen de meisjes een uitspanning van 10 minuten hebben na anderhalf uur werk en dat de deuren en ramen worden geopend voor een behoorlijke verluchting.

In zijn verslag over de kantwerkscholen van de derde wijk schrijft dokter Van Coetsem: "De toestand is ongeveer voldoende. Hetzelfde kan echter niet gezegd worden van het inwendig regime: de langdurige gezeten en gebogen houding en het gebruik van een kleine stoel veroorzaken een vervorming van het skelet en bevorderen de ontwikkeling van rachitisme, waarvan we al te dikwijls de nefaste gevolgen kunnen vaststellen. Dokter Van Coetsem vraagt: a) een kwartier ontspanning na twee uur b) de nodige raadgevingen verstrekken in verband met een goede werkhouding.

Dokter De Nobele en dokter Mareska schrijven in hun rapport over de kantwerkscholen in de vijfde wijk: "In de kantwerkscholen worden de arme kinderen veroordeeld tien tot veertien uur per dag te werken; ze betalen hun verblijf door hun werk en ontvangen wekelijks een klein loon. Deze scholen ontsnappen aan het gezag en zijn schadelijk. Beide dokters noemen de kantwerkscholen "une exploitation de l'enfance". Ze stellen voor het aantal werkuren te verminderen en regelmatig uitspanning in open lucht te houden.

Welk gevolg wordt aan de verslagen in verband met de speelscholen en de kantwerkscholen gegeven?

In de verslagen van de onderwijscommissie (S.A.G. bundel V1 J1 1855-1857) lezen we: "Le comité spécial n'a pas cru, en présence de la liberté oillimitée qui existe pour l'instruction, pouvoir proposer d'autre mesure que de laisser disparaître ces écoles par extinction et de parer, par un enseignement primaire plus large à tous les besoins de l'espèce".

De verslagen van de politie van juli 1855 waren echter onvolledig; vermoedelijk oordeelde ze het niet nodig een aantal kantwerkscholen te vermelden. We beschikken echter ook over de tabellen van de kantwerkscholen opgesteld in december 1855, december 1856, december 1858 en december 1859.

Aan de hand van het verslag van 1858 kunnen we drie soorten kantwerkscholen onderscheiden.

A. Kantwerkscholen ingericht door religieuze gemeenschappen:

1. De Blauwe Meisjes in de Onderstraat (weeshuis) honderd kinderen, twee uur onderwijs per dag
2. De Rode Lijvekens (weeshuis) honderd kinderen, onderwijs wordt als voldoende beschouwd
3. Straatje zonder Einde (in de Lange Munt) opgericht in 1836. Vierhonderd kinderen. De kinderen ontvangen geen onderwijs. Volgens een verslag ontvangen de leerlingen 35 centimes per dag; volgens een ander verslag, dat vermoedelijk juist is, is het loon niet te bepalen en is in verhouding met het werk.
4. Coupure: instelling bestuurd door kanunnik Bracq; honderd meisjes. Onderwijs: twee uur per dag.
5. Groot Begijnhof: opgericht in 1808, vijftig meisjes. Onderwijs is voldoende.
6. Klein Begijnhof: opgericht in 1818; vijftig kinderen. Er wordt geen onderwijs verstrekt.
7. Priesterstraat: bestuurd door de dames der Christelijke Lering (Doornzele), 44 meisjes. Het onderwijs werd als voldoende beschouwd.
8. St. Pietersnieuwstraat: bestuurd door de Zusters van St. Vincentius. Zeventig kinderen. Het onderwijs is er onvolledig.
9. Hooye (Nonnenbos) 74 meisjes.

B. Kantwerkscholen bestuurd door priesters:

1. Door de pastoor van St. Maartens (Theresianen) 35 meisjes. Geen onderwijs verstrekt.

2. Door de pastoor van St. Michiels (Engelandgat) 58 meisjes. Onderwijs als onvoldoende beschouwd.
 3. Augustijnenkaai: 60 meisjes
 4. Kapucienenham: opgericht in 1845 en geleid door de Zusters van het Crombeen: 200 meisjes. Twee uur onderwijs per dag.
- C. Tenslotte zijn er nog 21 particuliere kantwerkschooltjes met in totaal 343 kinderen, meestal tussen zes en veertien jaar. De hygiënische toestanden worden beoordeeld met "médiocre, à désirer, mal très mal". In geen enkel schooltje wordt onderwijs verstrekt. Het werk wordt in meer dan de helft van deze schooltjes als "considérable pour l'âge des enfants" beoordeeld. In werkelijkheid zijn deze schooltjes enkel werkplaatsen voor kinderen. Het dagelijks loon ligt tussen 15 centimes en 35 centimes per dag, in de meeste gevallen ongeveer 20 centimes; tot zeven jaar of het eerste jaar ontvangen de kinderen geen loon.

Om de koopkracht van 20 centimes beter te begrijpen, hierbij enkele broodprijzen(per kg)

	gebuideld tarwebrood	Roggebrood
december 1856	39 cent.	20 cent.
december 1857	33 cent.	17 cent.

In totaal bekomen we dus voor 1858 1684 kinderen in de kantwerkscholen. Volgens het verslag van 1856 waren er ongeveer 1800 leerlingen in de kantwerkscholen. Als kantwerk maakte men te Gent meestal Valenciennes, alsook een toepassing van Brusselse kant "la dentelle point dite de Gand".

De gegevens in verband met het onderwijs moeten we met een korrel zout nemen: meestal bleef het onderwijs beperkt tot wat godsdienstonderricht. Uit andere verslagen blijkt trouwens hoe treurig het gesteld was met het onderwijs in de drie weeshuizen te Gent.

Vast staat, dat te Gent dus heel wat kant werd geproduceerd. In de Aenwyzer van de Stad Gent vinden we dan ook jaarlijks een lange lijst handelaars in kant, die als volgt werden ingedeeld (jaar 1858)

- a) zonder bijzondere vermelding: 23 handelaars
- b) Geraardsbergse kant : 24 handelaars
- c) Brusselse applicatie : 5 handelaars
- d) winkels zwarte kant : 6 handelaars
- e) winkels tulle-kant : 7 handelaars

Sommige handelaars worden in twee of meer groepen vermeld. Dat de gemeenteraadsleden van Gent de kantnijverheid nog waarderen in 1853 blijkt naar ons oordeel uit het feit, dat ter gelegenheid van het huwelijk van de hertog van Brabant, de toekomstige Leopold II (1835-1909) met aartshertogin Maria Hendrika van Oostenrijk (1836-1902) in 1853 het stadsbestuur besluit op 9 juli 1853, dat het bruidstuk namens de stad

Gent aangeboden aan de hertogin van Brabant zal bestaan in een kleed met toebehoorten in Gentse kant vervaardigd door de Blauwe meisjes. Op zondag 26 april 1854 overhandigde een delegatie van het stadsbestuur geleid door burgemeester graaf de Kerchove het geschenk aan de prinsen. Dit geschenk bestond uit een kanten kleed, een kanten sjaal versierd met het stadswapen en de kenspreuk Fides et Amor en een kanten zakdoek. De tekening was gemaakt door Vandersypt, directeur van de tekenschool voor weefsels te Gent. Voor de volledige beschrijving willen we de belangstellenden verwijzen naar de Gazette van Gend van 16, 19 en 26 april 1854.

In een brief van provinciaal inspecteur voor het onderwijs Kervyn aan het stadsbestuur van Gent van 25 september 1858 ontlenen we: "Les écoles manufactures sont peuplées en grande partie par l'attrait du gain et par des enfants qui ne fréquentent pas les écoles communales parce qu'elles ni peuvent pas obtenir un salaire. Les curés de la ville font des efforts et des sacrifices pour maintenir leurs écoles parce qu'ils les considèrent comme un refuge pour les filles des chiffonniers et d'autres métiers analogues, qui continueraient leur vie en vagabondage. Le moyen le plus efficace d'attirer les enfants dont il s'agit aux écoles communales dans lesquelles leur instruction serait plus complète, serait à leur donner un enseignement professionnel productif". Het woord "sacrifice" moeten we ook met een korrel zout nemen; heel wat kantwerkscholen brachten vermoedelijk een niet onaardige winst op.

Naast de reeds vernoemde bezwaren tegen het kantwerk en de kantwerkscholen moet nog op een ander nadelig aspect gewezen worden. 's Winters gebruikten de kantwerksters een glazen bol gevuld met water, waarachter een kaars brandde; also werd het licht geconcentreerd op een kleine oppervlakte. Het voortdurend kijken op dit lichtpunt en het fijne werk vermoeit de ogen en verzwakt het gezicht.

De kantnijverheid kende regelmatig crisisperiodes; hierin speelde de mode natuurlijk een rol. Ook mechanisch vervaardigde kant werd een sterke mededinger. Volgens het Exposé de la situation du Royaume (periode 1851-1860) waren in 1860 in ons land 130000 kantwerksters. De voornaamste centra waren: Ieper, Kortrijk, Brugge, Gent, Menen, Aalst. De jaarlijkse productie had een waarde van ongeveer 50 miljoen frank. In 1860 bedroeg de uitvoer 3.775000 F; hiervan ging ongeveer 54 % naar Frankrijk, 25 % naar Pruisen, 15 % naar Engeland.

Het aantal kantwerkscholen zal geleidelijk afnemen. In 1860 vinden we in Oost-Vlaanderen nog 220 kantwerkscholen met 9956 meisjes (2). Hiernaast bestaan nog een groot aantal andere liefdadigheidswerkplaatsen. De volgende statistiek toont duidelijk aan, dat kantwerkscholen, liefdadigheidswerkplaatsen en leerwerkscholen typisch zijn voor de beide Vlaanderen.

Aantal inrichtingen op 31 december 1860 (3)

Provincie	Voor jongens	Voor meisjes	Gemengd	Totaal
Antwerpen	1	22	—	23
Brabant	—	13	—	13
West-Vlaanderen	24	291	45	360(=48,7%)
Oost-Vlaanderen	17	283	24	324(=43,9%)
Henegouwen	1	8	1	10
Luik	—	5	—	5
Limburg	—	1	—	1
Luxemburg	—	1	—	1
Namen	—	1	—	1
Totaal	43	625	70	738

Stilaan worden in de "ouvroirs" ook andere beroepen aangeleerd, zoals naaien, breien, handschoenmaken. Hierdoor zijn de gegevens minder vergelijkbaar. Voor 1865 vinden we in Oost-Vlaanderen(4):

Enkel kantwerk: 137 inrichtingen met 6633 meisjes

Kantwerk en andere vrouwelijke handwerken:

27 inrichtingen met 2785 meisjes

Totaal: 164 inrichtingen met 9418 meisjes

Voor 1874 worden de volgende getallen vermeld (5):

Enkel kantwerk : 111 inrichtingen met 5460 meisjes

Kantwerk en andere vrouwelijke handwerken

22 inrichtingen met 2457 meisjes

Totaal: 133 inrichtingen met 7917 meisjes

Na 1874 verstrekt het Exposé geen gegevens meer.

Op 26 maart 1864 vraagt de Heer Frédéricq in de Gentse gemeenteraad de aandacht voor de meisjesweeshuizen: hij klaagt er over, dat te veel tijd besteed wordt voor het vervaardigen van kantwerk; het te lange werken heeft nadelige gevolgen op de gezondheid van de meisjes. Bij besluit van de gemeenteraad van 26 maart 1864 wordt de beslissing van de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen goedgekeurd, waarbij de beide weeshuizen voor meisjes, de Blauwe Meisjes en de Rode Lijvekens, verenigd worden in een instelling. Bij de Rode Lijvekens komt een grote verandering; er is meer tijd voor ontspanning. Het vervaardigen van kantwerk wordt vervangen door naaien.

Volgens M.R. De Ridder waren in 1883 bijna al de particuliere kantwerkscholen verdwenen. Ook het aantal kantwerksters

is in 1890 aanzienlijk gedaald. Volgens de telling van 1890 waren er toen in ons land nog 48449 kantwerksters. Hiervan waren er 28052 werkzaam in West-Vlaanderen en 15597 in Oost-Vlaanderen. De provincie Antwerpen had nog 2556 kantwerksters en Brabant 1284, de overige vijf provincies telden samen 960 kantwerksters.

Voor Oost-Vlaanderen was het aantal kantwerksters per arrondissement:

Gent	2121	Eeklo	138
Oudenaarde	554	Sint-Niklaas	3686
Aalst	6341	Dendermonde	2757

Het bestaan van kantwerkscholen, liefdadigheidswerkplaatsen en leerwerkplaatsen in de beide Vlaanderen heeft een nadelige invloed gehad op de ontwikkeling van de bevolking.

Zeker hebben andere factoren hier ook toe bijgedragen, maar het is een feit, dat de ontwikkeling van de bevolking het laagst was in Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen (6).

Ten honderd van de bevolking, dat noch kan lezen noch schrijven

	1866		"	1880		"	1890	
	Man	Vrouw		Man	Vrouw		Man	Vrouw
Oost-Vlaanderen	58	62	"	47	50	"	44	46
West-Vlaanderen	56	60	"	45	49	"	43	46
België	50	56	"	40	45	"	36	40
Stad Gent	53,8	57,9	"	39,7	44,8	"	35	40,6

Hoe de kantwerkscholen nu beoordelen? We menen M.R. De Ridder te mogen nazeggen "Au début de la crise elles ont rendu des services incontestables; elles ont atténués les effets de la famine en procurant du travail aux fileuses, qui se trouvaient privées de leur gagne-pain habituel". Daarna werden de kantwerkscholen een gesel voor de kinderen.

De kantwerkscholen zijn stilaan uitgestorven; vermoedelijk verdwenen de laatste in 1914 door de wet op de leerplicht. Het is verwondelijk, dat de heemkundige en historische kringen van Oost-Vlaanderen tot heden zo weinig aandacht geschonken hebben aan het kantwerk in Oost-Vlaanderen. Mogelijks liggen hier en daar nog waardevolle archieven in verband met dit onderwerp. We verhoppen belangstelling te hebben gewekt voor het kantwerk in Vlaanderen.

M. STEELS

Bronnen

- (1) S.A.G.: reeks R 7 L (1855-1870)
- (2) Exposé de la situation de la Flandre Orientale: 1860

- (3) Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire en Belgique. 1858-1859-1860.
 - (4) Exposé de la situation de la Flandre Orientale 1865
 - (5) Exposé de la situation de la Flandre Orientale 1874
 - (6) Statistique de la Belgique. Population. Recensement général Tome I, 1890
- Voor Gent 1866: zie Jaarverslag Gent 1867

Overige Bibliografie:

- G. Degreef: L'ouvrière dentellière en Belgique, Brussel, 1886
- M. Scailquin: Rapport sur l'enseignement professionnel et littéraire donné dans les ateliers d'apprentissage et les écoles dentellières (Chambre des Représentants, 12.2.1884).
- B.J. Van der Dussen: L'industrie dentellière en Belgique, Brussel, 1860.

* * * * *

ALGEMEEN STRUCTUURPLAN VOOR GENT.

Onder deze en analoge titels hebben wij de laatste tijd in de Gentse kranten heel wat positieve geluiden kunnen opvangen. Het Stadsbestuur heeft eindelijk de voorlopige algemene conclusies die het getrokken heeft uit de resultaten van de wedstrijd "Gent Morgen", vrijgegeven.

Als verheugend nieuws voor de Gentenaars noteren wij volgende punten:

- 1° Na vele jaren geprobeerd te hebben om stedenbouwkundige problemen op te lossen door het treffen van eerder improvisatorische en partiële maatregelen, schijnt men nu toch tot de conclusie gekomen te zijn dat het zò niet langer kan en dat de problemen waarmee wij zitten en die elkander beïnvloeden, "globaal" moeten bestudeerd worden. Daarvoor is het opstellen van een Algemeen Structuurplan een noodzakelijkheid.
- 2° Men schijnt de ware bedoeling begrepen te hebben van de Jaarbeurswedstrijd. Men geeft niet de voorkeur aan het een of ander bekroond of ingezonden project (volgens ons zou de integrale uitvoering van om het even welk van deze projecten Gent niet ten goede komen), maar men is van plan gebruik te maken van de meest interessante ideeën afkomstig van verschillende projecten.
- 3° De wens komt tot uiting AL onze waterlopen te behouden, omdat Gent zonder waterlopen niet langer Gent zou zijn.
NATUURLIJK !!!

Er wordt zelfs melding gemaakt van de wens van sommigen om bepaalde gedempte waterlopen opnieuw open te maken, zo bvb. de Reep. Zo iets zou natuurlijk prachtig zijn. Wij hebben nooit kunnen begrijpen dat om enkele auto's meer te kunnen parkeren, men de plaats waar Gent rond gebouwd werd en die nog gematerialiseerd was op het terrein, de samenvloeiing van de Leie en de Schelde, heeft doen verdwijnen door de demping van de Schelde op de Reep en Nieuwbrugkaai. De Schelde die daar eens een stuk van de grens vormde tussen 2 keizerrijken. Zonderling dat men er vroeger nooit aan gedacht heeft daar een toeristisch aantrekkingspunt van te maken.